



Либерален Преглед

Годишник 2012 (част 3)



ЕКСТАЗ

**Списание „Либерален преглед“
Годишник-2012
(част 3)**

ЕКСТАЗ

Берлин, 2014

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лиценза „**Криейтив Комънс - Признание - Некомерсиално - Без производни**“ **версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано друго, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Списък на авторите	9
Септември 2012	11
<i>Отвъд „Матрицата“</i> Автор: Александър Хемон	12
<i>Общи герои, отделни претенции: ВМРО между Македония и България</i> Автор: Джеймс Фрусета	29
<i>Убийството на Лев Толстой: едно съдебно-медицинско разследване</i> Автор: Елиф Батюман	78
<i>Съседи</i> Автор: Ян Томаш Грос	104
<i>Албуми с икони или учебници?</i> Автори: Евгения Иванова, Мария Велковска	115
<i>Холокостът и България</i> Автор: Любомир Марков	126
<i>Краят на Тъмраш</i> Автор: Ангел Вълчев	236
<i>Евреите в българската словесност от началото на XIX век до Освобождението</i> Автор: Олга Тодорова	256
<i>Съседът между мира и войната</i> Автор: Румяна Конева	279
<i>Смисълът на историографските митове за ислямизацията</i> Автор: Евгений Радушев	308
<i>Кратката история на евреите в Народна Република България</i> Автор: Улрих Бюксеншютц	332
<i>За културната криза у нас</i> Автор: Петър Мутафчиев	368

<i>Външната политика на България (1938-1941)</i>	
Автор: Николай Генчев	384
<i>Орландо</i>	
Автор: Деян Енев	418
<i>Лятно кино</i>	
Автор: Таня Рупел – Тера	421
<i>Заложната къща и трамвай „Задущница“</i>	
Автор: Михаел Стомин	426
<i>Бежещим през годините. Родопски сладкодумци</i>	
Автор: Петко Величков (съставител)	442
<i>Смърт край морето (истински истории)</i>	
Автор: Иван Бакалов	449
<i>Дискретният чар на преобърнатото щастие</i>	
Автор: Златко Енев	458
<i>Богомилски книги и легенди</i>	
Автор: Йордан Иванов	466
<i>Салман Рушди и нормалното ежедневие</i>	
Автор: Рик Гроен	499
<i>Горчиви разкази – част 1</i>	
Автор: Сенем Конедарева (редактор)	508
<i>Помощ, аз съм европейец</i>	
Автор: Адриан ван Дис	529
<i>Румъния</i>	
Автор: Тони Джуд	545
<i>За еволюцията на живота и лошия късмет на човека</i>	
Автор: Велко Милоев	558
<i>Умиване лицето на Богородица</i>	
Автор: Румен Леонидов	572
<i>Познатото невидимо</i>	
Автор: Красен Станчев	577

<i>Конспирация за посредствени</i>	
Автор: Любослава Русева	590
<i>Поп Богомил и Свети Иван Рилски</i>	
Автор: Петър Мутафчиев	602
<i>Недоволство 1.0</i>	
Автор: Мария Иванчева	625
<i>Храмът, който никога няма да бъде осветен</i>	
Автор: Румен Леонидов	632
<i>Българска антисемитска логика в 1940 г. и 60 години по-късно</i>	
Автор: Динчо Желязков	639
<i>Интелектуални шарлатани и академични ловци на вещици</i>	
Автор: Кенан Малик	654
<i>Връща ли се българското „време разделно“?</i>	
Автори: Георги Папкочев, Антонина Желязкова	662
<i>Политики на тоталитарната власт към ромите в България /1944-1989/</i>	
Автор: Анастасия Пашова	675
<i>Калифорния – и банкрут</i>	
Автор: Майкъл Луис	699
Октомври 2012.	713
<i>Войната на немските историци</i>	
Автор: Гордън Крейг	714
<i>Индиански игри</i>	
Автор: Красимир Дамянов	739
<i>Израелското лоби и американската външна политика</i>	
Автор: Джон Миърсхаймър	760
<i>Ти вярваш: Осем погледа върху Холкоста на Балканите</i>	
Автор: Леа Коен	799
<i>Слабият пол</i>	
Автор: Сандра Цинг Ло	844

<i>Две схващания за свободата</i>	
Автор: Айзая Бърлин	862
<i>Спасяването на българските евреи през Втората световна война</i>	
Автор: Христо Бояджиев	929
<i>Левски, Ботев, робството и присъствието</i>	
Автор: Иво Беров.	947
<i>Медиите и наследството на комунизма</i>	
Автор: Юлиана Методиева	1005
<i>Отзвuci от конференцията „Да опознаем миналото си“</i>	
Автор: Юлиана Методиева	1014
<i>Някои политически аспекти на етническите отношения в България през последните 22 години</i>	
Автор: Михаил Иванов.	1071
<i>От реабилитация към реставрация</i>	
Автор: Любослава Русева	1090
<i>Държавният антисемитизъм 1940-1944 г.</i>	
Автори: Надя Данова, Румен Аврамов, Николай Поппетров	1101
<i>Като на празник – Част 1</i>	
Автор: Михаил Иванов.	1117
<i>„Людмила Живкова“ трябва да се историзира</i>	
Автор: Явор Сидеров	1135
<i>Еротика</i>	
Автор: Детелина Барутчиева	1178
<i>Кръстникът</i>	
Автор: Таня Рупел – Тера	1182
<i>Имената на бащите ни и ние – децата-чудо</i>	
Автор: Михаел Стомин.	1188
<i>Що е култура?</i>	
Автор: Петър Мутафчиев.	1200

<i>Когато „Ню Йорк Таймс“ излезе от килера...</i>	
Автор: Чарлз Кайзер	1210
<i>Каква е ролята на малцинствата в днешна България?</i>	
Автор: Ибрахим Карахасан-Чънар	1218
<i>Проектът Парушев</i>	
Автор: Борислав Гърдев	1225
<i>Нито от изтока, нито от запада</i>	
Автор: Златко Ангелов.	1234
<i>Не искам да чета безутешни неща!</i>	
Автор: Автори: Сибиле Левичароф, Елизабет фон Таден	1251
<i>Това вечно оплакване...</i>	
Автори: Орхан Памук, Михаел Туман	1260
<i>Юг и щастие</i>	
Автор: Флавио Сорига	1264
<i>Чук-чук, кой живее в Теремок?</i>	
Автор: Михаил Шишкин	1271
<i>Краят на света се отлага</i>	
Автор: Румен Леонидов	1276
<i>Литературата и бъдещето</i>	
Автор: Щефан Поромбка	1283
<i>Национализмът от типа „анти“ е проклятие</i>	
Автор: Огнян Минчев	1298

Списък на авторите

А

Аврамов, Румен **1101**

Ангелов, Златко **1234**

Б

Бакалов, Иван **449**

Барутчиева, Детелина **1178**

Батюман, Елиф **78**

Беров, Иво **947**

Бояджиев, Христо **929**

Бърлин, Айзая **862**

Бюксеншютц, Улрих **332**

В

ван Дис, Адриан **529**

Величков, Петко **442**

Велковска, Мария **115**

Вълчев, Ангел **236**

Г

Генчев, Николай **384**

Гроен, Рик **499**

Грос, Ян Томаш **104**

Гърдев, Борислав **1225**

Д

Дамянов, Красимир **739**

Данова, Надя **1101**

Джуд, Тони **545**

Е

Енев, Деян **418**

Енев, Златко **458**

Ж

Желязкова, Антонина **662**

Желязков, Динчо **639**

И

Иванова, Евгения **115**

Иванов, Йордан **466**

Иванов, Михаил **1071, 1117**

Иванчева, Мария **625**

К

Кайзер, Чарлз **1210**

Карахасан-Чънар, Ибрахим **1218**

Коен, Леа **799**

Конева, Румяна **279**

Конедарева, Сенем **508**

Крейг, Гордън **714**

Л

Левичароф, Сибиле **1251**

Леонидов, Румен **572, 632, 1276**

Луис, Майкъл **699**

М

Малик, Кенан **654**

Марков, Любомир **126**

Методиева, Юлиана **1005, 1014**

Милоев, Велко **558**

Минчев, Огнян **1298**

Миърсхаймър, Джон **760**

Мутафчиев, Петър **368, 602, 1200**

П

Памук, Орхан **1260**

Папкочев, Георги **662**
Пашова, Анастасия **675**
Поппетров, Николай **1101**
Поромбка, Щефан **1283**

Р

Радушев, Евгений **308**
Русева, Любослава **590,1090**

С

Сидеров, Явор **1135**
Сорига, Флавио **1264**
Станчев, Красен **577**
Стомин, Михаел **426,1188**

Т

Тера, Таня Рупел - **421,1182**

Тодорова, Олга **256**
Туман, Михаел **1260**

Ф

фон Таден, Елизабет **1251**
Фрусета, Джеймс **29**

Х

Хемон, Александър **12**

Ц

Цинг Ло, Сандра **844**

Ш

Шишкин, Михаил **1271**

Септември 2012

Отвъд „Матрицата“ Автор: Александър Хемон

На екрана на монитора, очите на Том Хенкс, в огромен близък кадър, просветват през сложна поредица от емоции: омраза, страх, гняв, съмнение. „Стоп!“, провиква се Лана Уашовски. Екипът на сцена 9 в студио Бабелсберг, близо до Берлин, изригва в трясъци на професионална ефикасност, подготвяйки следващия кадър, докато Хенкс се връща на стола си, за да пийне глътка кафе от чаша с реклама на Националното публично радио. Лана и брат ѝ, Анди, които са най-известни с това, че са написали и режисирали трилогията „Матрицата“, заснемат „Облачен атлас“, адаптация на едноименния роман на Дейвид Мичел от 2004 г.

Романът има шест сюжетни линии, и Уашовски, плюс близкият им приятел Том Тюквер, заедно с когото са написали сценария, са ги разделили на отделни парчета. Сега снимаха в Бабелсберг, с едни и същи актьори, които обикалят между различните сцени, но Тюквер имаше непредвиден почивен ден. **Хали Бери** си ступила малки кости на крака докато снимала в Майорка, и той трябваше да изчака пълното ѝ възстановяване, за да може да заснеме една сцена с преследване. А освен това имаше и друг проблем: актьорът Ралф Райъч, който играе малка, но съществена роля в една от сюжетните линии, над които работи Тюквер, беше се разболял и откаран в болница, където състоянието му продължаваше да се влошава. Тюквер беше разговарял по телефона с Райъч и прогнозата, в най-добрия случай, си оставаше неясна. Самият Тюквер, който имаше тежка простуда и носеше около врата си голям шал, напомнящ ренесансова дантелена яка, беше се отбил при двамата Уашовски, за да обсъдят ситуацията.

Тримата се бяха привели над монитора и с понижени, загрижени гласове, дискутираха дали да изчакат подобрението на Райъч или набързо да търсят някой да го замени и да заснемат отново сцените, в които той вече е участвал. Решението: ще изчакат, дори и ако това означава да се удължи времето за снимките. „Ракетата се разпада“, каза Лана по-късно,

поклащайки глава. „Ние седим в тази кабина, не можем да излезем, само един от моторите функционира – и все пак трябва да стигнем до края“.

В творчеството на Уашовски силите на злото често са съкрушително мощни, причиняващи страдание на хората, които поддържат вярата си, докато бъдат спасени от някакво неочаквано чудо. Историята на създаването на „Облачен атлас“ се вписва много добре в тази повествователна траектория.

През пролетта на 2005 Лана и Анди Уашовски се намирали в Бабелсберг, работейки с втория екип на режисьора Джеймс Мактийг и неговия филм „В като Вендета“, който те са написали и съ-продуцирали. Някъде между отделните сцени Лана (която е трансжендър, тоест със сменен пол, и до 2002 се казваше Лари), забелязала, че Натали Портман, звездата на филма, чете задълбочено екземпляр от „Облачен атлас“. Портман била напълно запленена от книгата, така че Лана също започнала да я чете. Тя и Анди, който е с две и половина години по-млад, още от детството си имали навик да споделят нещата, които четат, така че в скоро време и двамата започнали обсебено да четат книгата и да се обаждат на различни приятели, за да им я препоръчват.

Книгата на Мичел не е обикновено четиво – с преплетените си една в друга истории и множеството герои, разхвърляни из векове и континенти. Всяка сюжетна линия има различен главен герой: Адам Юинг, млад американец, който се завръща вкъщи след пътешествие до остров в южния Тихи Океан, в деветнадесети век; Роберт Фробишер, безотговорен, но талантлив англичанин, който става асистент на гениален композитор във Фландрия, през 1930-те; Луиза Рез, журналистка от жълт вестник, която разравя мръсотии на енергийната индустрия през 1970-те в Калифорния; Тимъти Кавендиш, издател на книги, чиито автори си плащат сами, който се оказва затворник в дом за престарели хора в днешна Англия; Сонми-451, генно-модифицирана жена-клон, която добива човешка природа в някаква футуристична Корея, опустошена от консумеризъм; накрая, Захри, жител на тихоокеански остров от още по-далечното бъдеще, който се бори за оцеляване след „Падението“, което изглежда е направило от хората застрашен вид и е унищожило по-голямата част от човечеството. Тези герои са свързани чрез сложна мрежа от лайтмотиви – например един рожден белег във формата на комета, който се появява редовно – и от способността им по някакъв начин да избягват съдбата, която им е била предопределена. Объркващите повра-

ти във фабулата на книгата са пропити от пищно лингвистично въображение. За частите със Захри например, Мичел е конструирал пост-апокалиптични мутации на английския език, които на практика принуждават читателите да превеждат докато четат.

„Докато пишех *Облачен атлас*, си мислех, жалко, че не може да бъде филмиран“, казва Мичел. Но Уашовски се оказали незабавно – и дълбоко – увлечени от идеята да адаптират книгата за екрана. Привличали ги мащабите на идеите ѝ, липсата на цинизъм, както и драматичните възможности, свързани с отново и отново появяващите се моменти на надежда. Освен това те искали да направят нещо заедно с Тюквер, чийто филм от 1998, „Бягай, Лола, бягай“, обичат („нашият отдавна изгубен брат“, както го нарича Лана), а „Облачен атлас“ изглеждал точно като проект, който би могъл да обедини кинематографските им вкусове.

През 2006, по настояване на Уашовски, Тюквер взел немския превод на „Облачен атлас“ със себе си по време на почивката си в южна Франция. „Това беше грешка“, каза ми той, смеейки се. Седял и четял на брега по цели дни, „стресиран и вдъхновен“ от книгата; когато жена му най-после го убедила да направят малък излет, той я накарал да спре колата до пътя, за да може да довърши една от главите. Веднага щом свършил книгата, той се обадил на Лана в Сан Франсиско, където било посред нощ, и задъхано обявил, че се присъединява към плана.

Но и той, и Уашовски тъкмо работели над други проекти, така че се наложило да изчакат няколко години, преди да стигнат до „Облачен атлас“. В края на краищата, през февруари 2009, те се срещнали в Коста Рика, където наели уединена къща близо до океана. Преди да започнат работата по сценария, те се съгласили, че може и да се окаже невъзможно да се направи филм от романа и че може би няма да могат да работят заедно. „Писането е най-интензивният процес от артистичното развитие“, казва Тюквер, и нямало начин да се предвиди как ще се развият нещата. А след това започнали: сърфинг сутринта, работа през останалата част от деня, след това приготвяне на вечеря заедно. „Световноизвестната“ рецепта на Анди за пиле, печено на ламарина от бирена кутия, често се оказвала главното ястие в менюто им. „Беше като лагер от детството“, казва Лана.

Основната трудност била заплетената структура на романа: главите са подредени хронологично до средата на книгата, където последователността се преобръща; с други думи, книгата започва и завършва в деветнадесети век. Но това не може да проработи във филм. „Невъзможно е да

се въведе нова сюжетна линия на деветдесетата минута“, казва Лана. Началната им идея била да направят свързваща линия между доктор Гуус, лекар-измамник, който може би се опитва да отрови Юинг, в първата сюжетна линия, и Захри – туземецът, от чиито морални избори зависи бъдещето на цивилизацията, след Падението. Но нямали никаква представа какво да правят с всички останали сюжетни линии и герои. Разпределили книгата в стотици сцени, копирали ги на цветни азбучни картони и ги подредили по пода, като всеки цвят представлявал отделен герой или историческо време. Къщата изглеждала като „зен-градина от азбучни картони“, казва Лана. В края на всеки ден подреждали картоните в някакъв ред, от който се надявали да възникне линията на филма. Четейки от картоните, Лана след това разказвала и преподреждала историята. На следващия ден започвали отново.

Едва в предпоследния ден най-после успели да пробият: хрумнало им, че биха могли да предадат идеята за вечно повторение, която е централна за романа, чрез използване на едни и същи актьори в различни сюжетни линии – „действащи души, а не лица“, по думите на Тюквер. Това позволило на разказните течения от книгата да се смесят и в същото време да останат разделени. По време на обратния полет Лана и Анди носели със себе си връзката картони, от които скоро след това направили първата чернова на сценария, и веднага го изпратили на Тюквер. Препращането назад и напред между тримата продължило, без още да е ясно дали сътрудничеството им наистина може да проработи.

През август вече разполагали с пълна версия, която можели да пратят на Мичел. Ушовски имали големи трудности при адаптирането на „В като Вендета“ от книга-комикс, чийто автор, Алан Мор, ненавиждал самата идея за холивудска адаптация и ругаел публично проекта. „В Коста Рика бяхме решили, че, колкото и трудно да бъде написването на този сценарий, ако Дейвид не го хареса, просто ще го прекратим“, казва Лана.

Мичел, който живее в южна Ирландия, се съгласил да се срещне с тях в Корк. „В един хотел по крайбрежието, „направо като от **Фолти тауърс**“, както го описва Лана, те разказали на автора за мъчителния процес на разглобяване и повторно сглобяване на романа до сценария, който той е прочел. „Стана нещо като виц да се повтаря, че те познават книгата ми много по-добре от самия мен“, казва Мичел в писмо до мен. Обяснили му плана си да обединят разказните линии чрез използване на едни и същи актьори, които играят прераждащи се души. „Това може да стане

един от онези филми, които са по-добри от самите книги!“ възкликнал Мичел в края на срещата. Споразумението било запечатано с няколко халби тъмна ирландска „Мърфи“ в една от местните кръчми.

През юни 2011 Уашовски и Тюквер вече били в Берлин, заети с пред-продукцията на „Облачен атлас“. В гостната на апартамента на Лана (на „Унтер ден линден“), където един екземпляр от „120-те дни на Содом“ от маркиз дьо Сад служи като подпорка на вратата, тримата режисьори разговаряли за страстта си към филма. Анди, който тогава бил на 43, носел износена фланелка и чифт „Крокс“ с корейско знаме на тях – всичко това пасвало добре към позастаряващата небрежност на бръсната му глава. Лана, която тъкмо ставала на 46, имала прическа от розови растафари. Тюквер, на 46, с пронизителни зелени очи, бил обичайното си „аз“ – слаб и енергичен. Тримата напомняли членове на алтернативна рок група – Киноманияците – просрочили времето си за реюниън-турне.

„Облачен атлас е роман от 21-ви век“, казва Лана. „Той е пресечна точка на бъдещата представа, че всичко е фрагментарно, и представата от миналото, че има начало, среда и край“. Докато говори, тя завива и развива в ръцете си двете половини на нещо въображаемо – неговото бъдеще и минало. Ако филмът проработел, продължава тя, той щял да им позволи да „намерят връзката към чувството, което изпитвахме, когато бяхме по-млади и гледахме филми, които бяха истински сложни, мистериозни и амбициозни. Не всичко в тях се разбираше начаса“.

Анди се съгласява. „Облачен атлас е нашето завръщане към спектаклите от шестдесетте и седемдесетте, към филмите, които днес са критерий за творчество“. Докато говори, той потрива плешивата си глава като някаква вълшебна лампа.

Образецът за визията им, обясняват те, е „2001: Една одисея в космоса“ на Стенли Кубрик, който Уашовски са гледали за пръв път когато Лана, тогава Лари, бил на десет, а Анди на седем.

Те са израснали в задружно семейство в Бевърли, квартал на средната класа в чикагския Саут Сайд. Родителите им – Рон, бизнесмен, и Лили, медицинска сестра – били филмови ентузиасты. Влачели Анди и Лари, плюс двете им сестри, на всеки филм, който им се струвал интересен, като игнорирали етикетите за възрастови ограничения. „Правехме си ‚филмови оргии‘ – по два, по три филма един след друг, в кина за автомобили“, спомня си Анди. „Бях толкова малък, че не знаех какво значи думата ‚оргия‘, но пък знаех, че, каквото и да е, ми харесва“.

Отначало Лана ненавиждала „2001“, и била силно объркана от мистериозното присъствие на Черния монолит. „Това е символ“, обяснил Рон. „Това просто изречение се запечата в мозъка ми и преподреди нещата по такъв невероятен начин, че не вярвам да съм била същата след това. Нещо вътре в мен прещрака. „2001“ е една от причините, поради които правя кино“.

Може би не случайно, половото съзнание на Лана започнало да се формира по същото време. В трети клас Лари се прехвърлил в католическо училище, където момчетата и момичетата носели различни униформи и преди часовете се подреждали в различни редици. „Останал ми е един формиращ спомен за това как минавах през редицата на момичетата и се колебаех, защото чувствах, че дрехите ми не пасват“, разказва Лана. „Но докато продължавах, изведнъж изпитах усещането, че мястото ми не е в другата редица, така че просто спрях по средата между двете. Стоях така в продължение на доста време и всички ме гледаха, включително и монахинята. Та ми каза да се подреда на мястото си. Но аз бях заседнал – просто не можех да се движа. Струва ми се, че някаква несъзнателна част от мен беше разбрала, че съм точно там, където ми е мястото: помежду“. Лари често бил тормозен от съучениците заради „междутъчността“ си. „В резултат на това се криех и намирах утешение в книгите, предпочитайки в огромна степен въображаемите светове пред този“, продължава тя.

Някъде по времето, когато Лари и Анди гледали „2001“, те направили и първия си режисьорски опит: на магнетофонна касета продиктували собствена пиеса, вдъхновена от комиксите и радиопрограмите от поредицата „Сянка“. Скоро започнали да пишат и рисуват свои собствени комикси. Творческият им процес, казва Лана, по същество не се е променил оттогава насам. Братята били неразделни. „Лари току идваше с някоя откачена идея“, спомня си Рон Уашовски. „Да окачим въжета на някое от дърветата и да направим цирков трапец; Анди пък беше човекът, който ще грабне въжетата, ще се покатери горе, а после ще падне здравата“. Момчетата прекарвали безсънни уикенди в игри на Dungeons & Dragons на тавана, като слизали долу само от време на време, за да нападат хладилника. „В D. & D. човек не разполага с нищо друго освен собственото си въображение“, казва Лана. „От играчите се изисква да се опитат да си представят едно и също пространство, един и същ образ. Това е до голяма степен процеса на правенето на един филм.“ Братята

Уашовски, заедно с няколко приятели, дори написали собствена игра от около триста страници, наречена Висше приключение. „Често се чувствахме разочаровани от разграничаването между жанровете, независимо от това дали става дума за игри или литература“, казва Лана. „В безкрайната си, детинска наивност, ние се осмелихме да си представим един утопичен свят, в който всички жанрове могат да бъдат смесвани“.

В средното училище Лари и Анди започнали собствен бояджийски бизнес, за да спечелят пари за колеж. (Единственият им предварителен опит било рисуването на цял пантеон от супер-герои върху вратата на гаража на леля им). Лари взел заем и отишъл да учи в колежа Бард, но се отказал след няколко години. „Мислех си, че преподавателите трябва да бъдат далеч по-умни от мен, за да се оправдае заема“, казва Лана, „но някои от тях не бяха чели и половината от книгите, които бях чела аз“. Той се преместил в Портланд, Орегон, за да пише, като същевременно работел над адаптация на „Принцесата-невеста“ на Уилям Голдман. (След като свършил сценария, той позвънил на Голдман без предупреждение, за да го попита за правата; Голдман просто му затворил телефона). След като Анди се отказал от колежа Емерсон на втората година, братята се събрали отново в Чикаго, където започнали собствен строителен бизнес, като учили повечето от операциите по време на работа. Веднъж построили асансьорна шахта без никакви планове или предишен опит, след като демонстрирали непохватима самоувереност пред хората, които ги наели – един талант, който в никакъв случай не е безполезен във филмовия бизнес.

През цялото време Уашовски продължавали да пишат: в ранните деветдесет години Лари отишъл в Ню Йорк да чука по вратите на различни издатели на комикси. Успял да направи така, че той и Анди били наети от Марвъл Комикс, да пишат за серията „Естокид“, рисувана от Стив Скроуч. Освен това братята работели по собствени сценарии. „Месояден“, първият им завършен сценарий – в който една кухня за бездомни изхранва бедните като избива богати хора и прави от тях пристрастяваща яхния – бил изпратен на десет адреса, избрани от книга с имена на агенти. Двама от агентите предложили да поемат братята. В края на краищата те започнали да работят с Лорънс Матис, който сега е техен мениджър. Тези дни, споменаването на „Месояден“ – който никога не се е превърнал във филм – кара Уашовски да се усмихват, но Матис си

припомня „една сигурност в писането им, която със сигурност правеше впечатление“.

Филмовият продуцент Дино Де Лаурентис приел следващия им сценарий, „Асасини“ (Убийци), докато те се занимавали с ремонта на къщата на родителите си. Де Лаурентис ги забавлявал с шампанско и похотливи истории за красиви актриси, а след това продал сценария на Уорнър Брадърс за пет пъти повече пари, отколкото им платил. Според Лана, допълнителни съществени промени в сценария, направени от специално нает сценарист, премахнали „целия подтекст, визуалните метафори... идеята, че в нашия свят има затворени морални вселени, които функционират по друг начин“. Когато филмът бил заснет, през 1995 (с режисьор Ричард Донер, от „Смъртоносно оръжие“, и със Силвестър Сталоун, Антонио Бандерас и Джулиан Мор в главните роли), Уашовски се опитали да премахнат имената си от списъка на авторите, но не успели. Въпреки това сценарият им спечелил право на сделка с Уорнър Брадърс. Те свършили работите по бащината си къща, напуснали завинаги строителния бизнес и се заели с правене на кино.

През 1994 Уашовски завършили първия сценарий от трилогията „Матрицата“ Идеята им дошла докато работели над предложение за книга с комикси. Мислели си, припомня си Лана, за „истински светове“ и „светове в други светове“, както и за проблема с виртуалната реалност в киното, а след това изведнџ им просветнало: Ами ако *нашият* свят всъщност е виртуален? Трилогията е поставена в едно дистопично бъдеще, в което машините експлоатират човешката енергия, като държат хората в постоянна кома, в специални вани, като в същото време подхранват умовете им със симулирана реалност, наречена Матрицата. Една малка група от освободени хора – Нео, Морфиъс и Тринити – се борят срещу тях, в поредица от сблъсъци с виртуалния Агент Смит, а непроницаемата тъмнина на контролирания от машините свят се сблъсква със слабата светлина на човешката солидарност. „Когато за пръв път прочетох ‚Матрицата‘, казва Матис, „веднага им позвъних, страшно възбуден, защото бяха написали сценарий за Декарт“.

Според Матис, по онова време Уашовски били „горещата изненада на месеца“ когато той изпратил сценария на „Матрицата“ през 1994. „Но след това всички го прочетоха и се отказаха“, казва той. „И до днес си мисля, че Уорнър Брадърс в края на краищата го купиха наполовина поради приятелството с тях и наполовина, защото мислеха, че в това може би

има нещо“. Братята прекарвали две години в писане на сценария, а след това настоявали да режисират и филма. За да докажат, че могат, те първо се заели с един по-малък проект, „Обвързана“, с Джина Гершон, Дженифър Тайли и Джо Пантолиано – лесбийски трилър с хепиенд. „Обвързана“ убедил Уорнър. Уашовски заснели „Матрицата“ за сто и осемнадесет дни. За да направят филма, братята и хората от визуалния им екип създали няколко напълно нови снимачни техники, най-известна сред които е „куршумено време“, която им позволява да пресъздадат ефекта на куршум, напредващ в пространството в забавено движение, чрез използване на виртуална кинематография за манипулиране на поредица от неподвижни кадри, заснети по продължение на траекторията на куршума.

„Матрицата“, чиято премиера беше на 31 март 1999, спечели почти тридесет милиона долара в първия си уикенд. В края на краищата филмът спечели почти един милиард долара по целия свят, както и четири награди „Оскар“. Аудиториите се увлякоха по хладния, ултрамодерен стил, като заедно с това заобичаха героите, чиято единствена сила се състои в старомодната им човечност. „Уашовски имат усет към митовете“, каза ми Дейвид Мичел. „Съзнателно преобличане на древни истории в нови дрехи, език и форма“. Философските внушения на филма му спечелиха култови последователи, както и множество академични изследвания, със заглавия като „Нео-материализмът и смъртта на сюжета“ или „Съдба, свобода и предусещане“. Словенският философ Славој Жижек е писал за трилогията, а заглавието на книгата му, занимаваща се с реакциите по повод на 11 септември е „Добре дошли в пустинята на реалното“ – цитат от филма, който пък на свой ред е алюзия за една мисъл от „Подобия и симулации“ на Жан Бодрияр.

Двамата бивши строителни работници от Чикаго внезапно се превърнали в звезди на глобалната киноиндустрия. Но в договора, който подписали в Уорнър, Уашовски включили клауза, която ги освобождава от пресата. Избягвайки втрещения поглед на индустриалната преса, те не дават интервюта и не правят реклама; остават си верни на Чикаго и близо до семейството си. „Желанието ми за анонимност се дължи на две неща“, каза ми Анди в един е-мейл. „Отвращение от известността (обичам да вляза в някое магазинче за комикси и никой да не знае кой съм), както и факта, че в анонимността има нещо приятно егалитарно. Нали разбираш, равенство и всякакви такива глупости.“

Сега вече, при пълна еуфория около „Матрицата“, Уашовски отишли в Австралия, за да работят над втората и трета части от трилогията. Двете следващи части, пуснати на екран съответно през май и ноември 2003, също спечелиха над един милиард долара, но производствения процес се оказал изключително труден; само снимките отнели почти триста дни. Освен обичайните стресове на правенето на кино – създаване на цял въображаем свят; направляване на стотици хора; справяне с актьорски егота – екипът трябвало да преодолява и трагедии. Двама от актьорите умрели преди да са заснели всичките си сцени. После един от сценичните работници се самоубил. По настояване на шефа му, приятелката на момчето отишла на почивка в Бали с друг приятел, само за да стане свидетелка на смъртта му по време на терористичните атаки на острова от 2002 г.

По същото време Лари, който се е разделил с жена си, започнал да се бори с депресии и със ситуацията около пола си. По времена продукцията, разказвал той по-късно на Анди, причината всяка сутрин да плува в залива, а не в басейна на хотела, била, че се надявал почти сериозно, че може да го блъсне някоя лодка или да го нападне акула. „В продължение на години дори не бях в състояние да произнеса думите „трансджендер“ или „транссексуален“, казва ми Лана. „И когато започнах да го признавам пред самия себе си, вече си знаех, че по някое време ще трябва да кажа на родителите, брат ми и сестрите ми. А това ме изпълваше с такъв ужас, че не можех да спя в продължение на дни. Направих си план, който разработих заедно с психотерапевта си. Щях да го направя в течение на три години, Може би пет. А после, няколко седмици след началото на плана, се обади майка ми“.

Чувствайки, че нещо не е наред, Лине Уашовски долетяла в Австралия на следващия ден. На сутринта след пристигането, Лари ѝ казал, „аз съм трансджендър, аз съм момиче“. Лине не знаела какво означава това. „Но аз бях там, когато ти се раждаше“, отговорила тя. „Една част от мен е момиче“, настоявал Лари. „Все още работя над това“. Лине била силно уплашена в самолета, изпълнена от страх, че може да изгуби сина си. „Вместо това просто открих, че си станал още повече“, казва тя. Рон, който също долетял скоро, предложил безусловна подкрепа, както го направили сестрите и Анди, който и без това от известно време вече подозирал истината.

Няколко дни по-късно семейство Уашовски излезли на вечеря в Сидни. Лари бил преименуван на Лана и бил облечен като жена. Келнерът се обърнал към Лана и Лине с думите „лейдис“. На следващия ден Лана дошла на работа в новата си идентичност, сякаш не се е случило нищо.

Но новината се разпространила и блогосферата се изпълнила със слухове. Освен всичко друго, уединеността на Уашовски сега била интерпретирана от гледна точка на половата идентичност на Лана. Когато Лине и Рон се завърнали в Чикаго, пред къщата ги чакали репортери, най-нахалните от тях постоянно звънели на вратата.

В края на краищата пресата се оттеглила. Лана довършила развода си, а после се срещнала и влюбила в друга жена, която станала нейна втора съпруга, през 2009. „Реших да променя външността си, за да я направя по-съответстваща на онова, което идва отвътре“, каза ми тя. „Най-големите ми страхове идваха от това, че може да изгубя семейството си. Щом само те ме приеха, всичко останало вече беше играчка. Знам, че много хора си умират да научат дали имам хирургически създадена вагина или не, но предпочитам да запазя тази информация между жена ми и мен“.

За пръв път се срещнах с Уашовски през декември 2009, тъкмо когато те се бореха да намерят финансиране за „Облачен атлас“. [...] Обикновено изпитвам липса на самочувствие около известни хора – неизбежното убеждение, че те знаят повече от мен, защото светът по някакъв начин е по-достъпен за тях, отколкото за мен. Но с Уашовски се разбрах чудесно. Както изглежда, недокоснати от Холивуд, те не излъчват досадата, която е обичайният симптом на известността. Лана е един от най-начетените хора, които някога съм срещал; Анди има откачено чувство за хумор; и двамата са фенове на Чикаго булс. А освен това споделяхме и войнствена убеденост в изкуството на разказа, както и страстна обич към Чикаго.

В края на краищата ги помолих да обмислят дали да ми позволят да пиша за „Облачен атлас“. Двамата го обсъдиха и решиха да го направят. Но малко след това вече бяха изпратили сценария до всички големи студиа, след като от Уорнър бяха отказали да използват опцията си. Всички бяха отказали. „Облачен атлас“ им изглеждал прекалено предизвикателен, прекалено сложен. Уашовски напомниха на Уорнър, че „Матрицата“ също се е смятала за прекалено сложна и че им е отнело три години да получат зелена светлина за нея. Но най-доброто, което студиото можа-

ло да предложи, било да държи открита възможността за изкупуване на североамериканските права на разпространение, чието заплащане би покрило част от проектобюджета.

От Коста Рика насам, Уашовски и Тюквер разглеждали драматичната траектория на сценария като еволюция от злокобната алчност на доктор Гуус към преобладаващата почтеност на Захри, като и двамата герои възпяват по нещичко от Средния човек. Том Хенкс, всички били съгласни, е „окончателният Среден човек на нашето време“. „Нашият Джими Стюарт“, както го нарича Лана. Изпратили сценария на Хенкс и той се съгласил да се срещнат. По пътя към офиса му в Санта Моника, двамата получили телефонно обаждане от агента си, който им съобщавал, че от Уорнър са решили да се откажат от дистрибуторската сделка. „Облачен атлас“ бил подложен на икономическо моделиране и цифрите изглеждали твърде ниски. А използваният модел бил „Изворът“ на Дарън Аронофски (2006), защото в него също имало три независими сюжетни линии, поставени в три различни епохи. („Изворът“, посрещнат със смесени критически реакции, беше изгубил почти двадесет милиона долара.)

„Проблемът с пазарно-мотивираното правене на изкуство е в това, че филмите получават зелена светлина въз основа на преценки, идещи от предишни филми“, казва Лана. „И така, по същия начин, по който природата не търпи вакуум, тази система ненавижда оригиналността. Оригиналността не може да бъде икономически моделирана.“ Шаблонът за оценяване на „Матрицата“, както си спомнят Уашовски, е бил „Джони Мнемоник“, един неуспех от 1995, също с Кеану Рийвс.

В паркинга пред офиса на Хенкс, Уашовски и Тюквер се отърсили от неприятната новина преди да влязат вътре. Хенкс бил чел сценария, но не и книгата. „Сценарият не беше особено лесен за четене“, каза ми той. „Изискванията, които той поставя пред аудиторията и всички останали, както и бизнес-рискът, бяха извън всякакви мащаби.“ Но той бил заинтересуван да работи с тези режисьори и заинтригуван от предизвикателството да изиграе шест различни роли в един и същи филм. Той тъкмо се намирал по средата на четенето на „Моби дик“ и, когато те седнали пред него, започнал дискусия за достойнствата на шедьовъра на Мелвил. Лана посочила към афиша на „2001: Една одисея в космоса“, който по някаква (не)случайност висял на стената в офиса на Хенкс и казала: „Моби дик и това тук – ей това е, което искаме да направим“.

„ОК, с вас съм“, бил отговорът на Хенкс. „Кога започваме?“ Припомняйки си за тази среща, Хенкс ми каза, че е бил особено впечатлен от това, че Уашовски „не се срамуваха да кажат, „Ние правим изкуство!“

С Хенкс на борда, режисьорите се завърнали обратно при хората от Уорнър, за да пледират отново за каузата си. Те настоявали, че за един толкова сложен проект, какъвто е „Облачен атлас“, прецеденти няма, а следователно не може да има и (икономически) модел. Представили цялостната история като приказка за изкуплението, за продължаването на изконната човешка доброта, при което индивидуалните актове на добро са свързани с непредсказуеми последствия. Накъсали историята под формата на просто развитие: „Том Хенкс започва като лош човек“, казали те, „но в хода на столетията се развива и става добър“. Уорнър най-после се оставили да бъдат убедени и студиото поело сделката по разпространението, но на по-ниска цена, отколкото режисьорите се надявали първоначално.

Проектбюджетът на филма бил около сто и двадесет милиона долара. Единствените други сигурни пари идвали от Германския филмов федерален фонд. Режисьорите се опитали да съберат инвестиции от други европейски източници, но последвали почти катастрофални откази. „Разбрахме, че няма да успеем да съберем нужното количество пари по нормалния начин, като продаваме дистрибуторски права за отделни територии“, казва Грант Хил, който работи като продуцент заедно с Уашовски от времето на двете продължения на „Матрицата“. „Така че започнахме да разговаряме с дистрибуторите за поемане на директно финансово участие в проекта“. В края на краищата им се удало да спечелят определен брой инвеститори, включително и четири от Азия, чието участие се свеждало до около 35 милиона долара. Но тази финансова структура била принципно нестабилна. При толкова много отделни инвеститори, всеки от тях добавящ сравнително малка сума, целият проект можел да пропадне, ако някой се откаже. С тревожна честота започнало да им се налага да обмислят възможността за отказ. „Трудно е да си представи човек колко често този филм е умирали и възкръсвал отново“, казва Лана. Всеки път те препрочитали сценария, за да видят дали си струва усилията, и всеки път се чувствали по-решителни, дори и ако им се наложило да го преработят, за да се поместят в намаления бюджет. Но онова, от което те не искали да се откажат – мащабите и сложността на проекта – било именно нещото, което тревожело най-много потенциал-

ните инвеститори. „Никога през живота си няма да имам възможност отново да бъда част от нещо подобно“, казва Тюквер. „Това е нещото, за което съм си мечтал винаги, когато исках да стана автор на филми“.

И когато една европейска инвеститорка първо потвърдила участието си, а после го оттеглила (в СМС), режисьорите били напълно отчаяни. Но след това, през зимата на 2010, Уашовски изпратили сценария на Джеймс Шамус, шефа на Focus Features, отдела за арт-филми на Юнивърсъл. Шамус им се обадил на следващия ден и предложил да поеме международните продажби на филма. Докато четял филма, казал им той, си припомнил какво е било да види „2001“ за пръв път. Шамус преподава теория и история на киното в Колумбийския университет. В офиса му там, самият той се шегува, че нивото на възбудата му не било напълно съвместимо с консервативната папийонка, която носел. „Истинската гениалност на този сценарий е в това, че той е почти смешно-разказвателен. Те са успели да поддържат напрежението в почти всяка, и най-дребната, сюжетна линия. Успели са да те накарат да изпитваш онова нетърпеливо усещане, от което всеки път ти се приисква да се завърнеш отново“.

Шамус съставил план за предварителни продажби на филма по време на фестивала в Кан, 2011. Той и режисьорите започнали да предлагат филма директно пред подбрана публика от дистрибутори. „Качихме се на сцената в кино ‚Олимпия‘ в Кан и прекарахме 45 минути в един от най-смехотворно-кинаджийските разговори, които човек може да си представи“, казва Шамус. „Накрая вече направо ми се виеше свят“. Тристата присъстващи хора от киноиндустрията изглежда също изпитвали голямо удоволствие – някои от тях след това дошли лично при Шамус, за да споделят с него ентузиазма си. Но цифрите били разочароващи, малко по-малко от петнадесет милиона. Слуховете за слабите първоначални продажби започнали да се разпространяват и уплашили някои от инвеститорите достатъчно, за да се откажат и те на свой ред. „Ужасно фрустриращо е, че хората мислят за всичко това сякаш то е някаква борса“, казва Анди. „Ако залагате на някой филм, то е, защото имате вкус. Не е като да купувате Шел ойл. Човек работи във филмовия бизнес защото обича киното, а не защото обича парите“. Проектобюджетът трябвало да бъде намален до около сто милиона, което, при всички предварителни такси и финансови разходи, означавало около осемдесет милиона реален бюджет за работа. Това все пак прави от „Облачен атлас“ един от най-скъпите независимо финансирани филми за всички времена.

Уашовски, освен че се отказали от режисьорските си заплати, инвестирани собствени пари в проекта, като по същество заложили цялото си състояние. Но това не ги плашело особено много. Когато в живота ви е имало цяла серия от катастрофи, самата дума ‚катастрофа‘ вече започва да губи емоционалната си тежест“, казва Уашовски, свивайки рамене.

През юни 2011 актьорският екип вече включва, освен Хенкс, още Хали Бери, Сюзан Сарандън, Джим Броудбент, Хю Грант, Хюго Уийвинг и корейската звезда Дуна Бе. Уашовски заминали за Берлин, където се присъединили към Тюквер, при все още неизяснена финансова база. Лана и Анди щели да заснемат историята от 19 век, както и двете, поставени в бъдещето, а Тюквер поел разказите, поставени в тридесетте, седемдесетте и настоящето. Планът бил да работят с два отделни екипа, но да си сътрудничат много тясно.

Някъде около **Деня на благодарността** аз посетих снимачните площадки в Бабелсберг и седях зад гърбовете на Уашовски, докато те заснемаха част от историята след Падението. [...] В този ден Бери имаше тежка простуда, плюс болки в счупеното ходило, така че Уашовски работеха върху едри планове с Хенкс и Уийвинг, с надеждата, че след обяд тя вече ще се е съвзела достатъчно, за да продължат работа. На площадката не се чувстваше някакво особено напрежение. Уашовски бяха спокойни и отпуснати. Беше прибавена втора камера, след което те обсъдиха декора с оператора, Джон Тол (носител на „Оскар“ от 1995, за „Легенди от Падението“). Хенкс седеше на стола си, разговаряйки с един друг от членовете на екипа. „Аз работя без пари. Плащат ми за чакането“, пошегува се той, цитирайки Орсън Уелс. Когато попитах Уашовски защо Лана винаги гледа през визьора, докато Анди се грижи за страничните линии и цялостната архитектура на кадъра, те бяха силно удивени. Мичел казва, че двамата са „Операция хвърчило“: Анди остава на земята, грижейки се за кордата, и винаги е закотвен, докато Лана е там горе, изпълняваща лупингите“.

В края на краищата Ралф Райъч се справи с болестта си и успя да завърши сцените си. Продукцията надхвърли плана само с няколко дни и снимките по „Облачен атлас“ бяха завършени през декември. През март Уашовски и Тюквер отидоха в Лос Анжелис, за да покажат една сто и седемдесет минутна версия на филма за хората от Уорнър в Бърбанк. Малка група хора, сред които Джеф Робиноф, бившият агент на Уашовски и настоящ президент на групата „Пикчърс“ в Уорнър, се събрала за сутрешното представяне. Режисьорите били нервни, не само защото

толкова много неща зависели от реакцията на студийните шефове, но и защото холивудските босове не са тяхната идеална аудитория. Ако онова, към което се стремите, е бунтовническа оригиналност, то костюмарите със сигурност ще имат трудности с работата ви. Режисьорите представили филма, а след това излезли от залата. Когато прожекцията свършила, мениджърите ги намерили в един от близките офиси и започнали спонтанно да ръкопляскат. „Това не се случва почти никога“, казва Лана, поклащайки недоверчиво глава. Може би, добавя те, аплодисментите ще се трансформират в някаква ентузиазизирана маркетингова кампания – примерно да поставят трейлъра на „Облачен атлас“ преди „Тъмният рицар се въздига“ (това, разбира се, не се случи).

Уашовски бяха ми разправяли, че един от „оргазмените“ моменти в правенето на филмите им било представянето на поредния филм за собствените им приятели и семейство „Облачен атлас“, както установих, вероятно е перфектният филм за типична „филмова оргия“ в семейство Уашовски. Той изглежда като нещо, което въвежда публиката в една епоха на богато на фантазия творческо и приключенско кино, отвъд безмозъчния нихилизъм на филми като „Transformers“ или „Вътрешно зло“. Формалната смелост на Уашовски, балансирана от затрогващо изкупление, се намира в перфектен баланс с прецизната филмова работа и музиката на Тюквер. (Той и колегите от собствената му рок група са композирали музиката към филма далеч преди снимките да започнат). Освен аплодисментите по време на тази прожекция, имаше още сълзи и триумфални прегръдки. Уашовски и Тюквер бяха видимо развълнувани. Ракетата им най-после беше достигнала космическото си пристанище.

Предната есен, докато снимачният екип прекарал шест седмици в работа на Майорка, Уашовски трябвало да заснемат с хеликоптер някаква сцена в близките планини. Анди и Лана се надявали да се спуснат отгоре с висяща във въздуха камера. Но, докато се издигали, се появила голяма облачна маса и те изведнъж се оказали изгубени сред белотата. Докато чакали мъглата да се разпръсне, хеликоптерът се издигнал над нея. „Слънцето беше жълто като карамел“, спомня си Лана. „И изведнъж, разбираш ли, той се появи пред нас – един атлас от облаци“. Тя и Анди наблюдавали небесния пейзаж докато сред облаците се отворила дупка и хеликоптерът можал да се спусне през нея, за да открие отдолу зеления пейзаж на техния фантастичен свят.

Източник



Александър Хемон е американски писател от босненски произход. Той е носител на множество награди и автор на *Love and Obstacles: Stories* (2009), *The Lazarus Project: A Novel* (2008).
